

Riport, köszöntő

DEME LÁSZLÓ KÖSZÖNTÉSE 70. SZÜLETÉSNAPIJÁN

Deme László, aki 1981-ig a JATE Magyar Nyelvészeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára volt, 1991 őszén ünnepli 70. születésnapját. Aki ezen ünnepi alkalomból Deme professzor úr munkásságáról akar szólni, elég nehéz helyzetben van, mert egy rövidebb írás keretében még nagy vonalakban sem tudja áttekinteni a nyelvtudomány mindazon részterületeit, melyekkel foglalkozott s foglalkozik napjainkban is.

1921. november 14-én született Pécelen. Az általános iskola befejezése után Sárospatakon végezte középiskolai tanulmányait, majd Budapesten lett bölcsészhallgató. A nyelvészeti kérdések iránti érdeklődése Eötvös-kollégista korában kezdődött. Pályakezdése korántsem mondható szokványosnak, hiszen pl. első szakkikkek már bölcsészhallgató korában megjelentek, s 1941 nyarán a Magyarságtudató Intézet külső munkatársaként vehetett részt az első országos néprajzkutató értekezlet előkészítésében és lebonyolításában. Még ennél is szokatlanabb, hogy már 1943-ban elkészült „A hangátvetés a magyarban” című bölcsész-doktori értekezése, amely ugyanabban az évben a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai sorozat 69. számaként meg is jelent. Bizonyára ez az értekezése, valamint a legkülönbözőbb tárgyú (nyelvtörténeti, helyesírási, nyelvjárási) közleményei járultak hozzá ahhoz, hogy fiatalon elnyerte a Magyar Nyelvtudományi Társaság alapította Szinnyi-emlékérmet, majd a Szily-jutalmat is. Kiemelkedő teljesítmény volt a huszonevésen írott „A nyelvjárási anyag felhasználása és feldolgozása” c. munkája és az a hangjelölési rendszer, amely a nyelvjárási anyagközlésben mindmáig használatos.

Az 1950-es évek elejétől Deme László is bekapcsolódott a magyar nyelvtudomány egyik legjelentősebb vállalkozásába, A Magyar Nyelvjárások Atlaszának anyaggyűjtő és feldolgozó munkálataiba. Az atlasz 1968 és 1977 között megjelent hat kötetének is ő lett az egyik szerkesztője. Emellett az 1950-es évek első felében – részben az atlaszmunkához kapcsolódva – írta meg Deme László „A magyar nyelvjárások néhány kérdése” és a „Nyelvtanunk funkciója és további problémái” című könyveit, s közülük az utóbbival a kandidátusi fokozatot is megszerezte.

1964 őszén Pozsonyba került, ahol a Komenský Egyetem vendégtanáraként tevékenykedett. A pozsonyi évek során írta „A nyelvről – felnőtteknek” című könyvecskéjét és „Az általános nyelvészet alapjai” című egyetemi tankönyvet, amely itthon később két kiadásban is megjelent „A beszéd és a nyelv” címmel. Ez utóbbi munkájáért dívdíjat kapott. Pozsonyban készítette el a „Mondatszerkezeti sajátságok gyakorisági vizsgálata” című munkáját, amellyel 1970-ben szerezte meg a nyelvtudomány doktora fokozatot. Ugyanebben az évben került a JATE újonnan felállított Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékére tanszékvezető egyetemi tanárnak. 1977-ben tanszékvezetőként került át a Magyar Nyelvészeti Tanszékre, ahonnan 1981-ben nyugdíjba ment.

Deme László nemcsak a nyelvjáráskutatásban teremtetett maradandó értéket, hanem a nyelv művelésben, a nyelvhasználat nemzeti és nemzetiségi kommunikációs kérdéseinek elemzésében, nyelvtörténeti kutatásaiban és nyelvfilozófiai vizsgálódásaiban is. Ezenkívül külön is megemlítenédnek tartom azt a hatást, amelyet sok új szempontot tartalmazó koncepciójával a leíró nyelvészeti kutatásokra gyakorolt, mégpedig főképpen a mondattanban, de hangtani és szövegtani tárgyú dolgozatai is több vonatkozásban úttörő jelentőségűek. Ezért is alakulhatott ki körülötte a Szegeden töltött évek során olyan leíró nyelvészeti iskola, amely – az ő koncepciójára és kutatási eredményeire építve – funkcionális szempontból közelít vizsgálata tárgyához, a magyar nyelvhez.

Deme László – amint az szakmai körökben közismert – a nyelvtudomány több területén is kiemelkedőt alkotott, az azonban mindig nagyon távol állt tőle – s így van ez ma is –, hogy a tudomány elefántcsonttornyába zárkózva írja munkáit: nemcsak kiváló tudós, ízig-vérig pedagógus is. Ezt nem csupán az egyetemi hallgatóknak tartott előadásain lehetett tapasztalni, hanem a legkülönbözőbb megnyilatkozásaiban is megfigyelhetjük, ha pl. kisdíjaknak ír a Kincskereső hasábjain, ha a rádióhallgatókhoz szól a „Beszélni nehéz” műsorában, vagy ha éppen kongresszusi előadást tart. Tudósi és emberi kisugárzó, nevelő hatása sohasem maradt az egyetem vagy más intézmény falain belül, mert írásainak és előadásainak kristálytiszta logikáját, gondolatgazdagságát – mindennapi munkájukba építve – nemcsak sok szakember, hanem a tanári továbbképzésben részt vevők száza, tanítványainak ezrei vitték s viszik tovább. Kívánhatnánk-e jobbat, szebbet 70. születésnapján Neki, mint azt, hogy fiatalos lendületét, öniróniára is hajlamos jó humorát, igazságtalanságokon is fölülemelkedni tudó segítőkészségét őrizze meg még nagyon-nagyon sokáig ne csak mások, hanem a maga javára is. Őszinte szívből kívánok ehhez sok erőt, nagyon jó egészséget!

Szabó József

Beszélgetés Nyíri Antallal

Nyíri Antal 1907-ben született Szentesen. Elemi és középiskoláit szülővárosában végezte. 1926-tól a szegedi egyetem magyar-német szakos hallgatója. Másodévesen a müncheni egyetemen ösztöndíjas, majd 1930–31-ben a bécsi Collegium Hungaricum állami ösztöndíjasa. Kisebb kerülő után 1934-től a csurgói Csokonai Gimnázium tanára. Ekkoriban született a zselicségi Szenna nyelvéről írt dolgozata (A zselicségi Szenna magyar nyelvjárása, 1939.), melyről Balassa József is elismerően nyilatkozott. 1942-től a kolozsvári gyakorló gimnázium tanára, majd 1944-ben másodállásban tanársegéd Mészöly mellett. A háború végén ismét tanú Kolozsváron, s kényszerű hazatérése és átmeneti tanári állások után 1947-től a szegedi gyakorló gimnázium és az egyetem óraadó tanára. 1950 őszétől a főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének vezetője, 1952-től docensként a szegedi egyetem tanára. 1955-ben már egyetemi tanár, a Magyar Nyelvészeti Tanszék vezetője. 1977-ben vonul nyugalmába, de mind a mai napig dolgozik. 1989-ben Komplexitás és magyar nyelvtörténet címmel életművének összefoglalásával elnyerte a nyelvtudomány doktora címet.

*

– Kik voltak azok a tanárok és egyéniségek, akik nagy hatással voltak a Professzor Úrra, kiket említene elsősorban?

– Őszintén megmondom, én mindjárt kikötöttem Mészöly mellett; Mészölynél kötöttem ki, de hogy hogyan és mint, azt nem tudom. Fölvettem minden kollégiumát, az összes kollégiuma be van írva az indexembe, és kollokváltam is nála mindenből, amiből csak tudtam. Rám nagy hatással volt már egyéniségénél fogva is, azután óriási tudásánál fogva. Mészöly Gedeonnak olyan hatalmas tudása volt – a magyar nyelvemlékekből meg a nyelvjárásokból –, hogy ahhoz hasonlót nemigen tudok mondani. Tudta pontosan, hogy mit honnan vegyen. Azt mondotta, hogy a nyelvtörténésznek mindent ismernie kell, és rengeteget kell olvasnia. Nem volt beszűkült a nyelvészeti szemlélete, hanem a népet és a tájat együtt látta, és együtt is dolgozta föl; a nép- és a tájismeret műveiben összefonódik. Ezért van az, hogy munkáiban nemcsak nyelvészet van, hanem néprajz is, meg irodalom is.

– Hogyan vizsgáztatott Mészöly Gedeon? Milyen volt egy Mészöly-vizsga?

– Tulajdonképpen párbeszéd volt az a diák és a tanár között. Előadásában is mindig épített a hallgatókra, kérdéseket tett föl, és válaszolhattunk. Egyébként bele is kotyogtunk mindig, de ki is hozta belőlünk a feleletet, úgyhogy mondani kellett; nem haragudott érte, sőt: örült neki. Előadásában egy-egy dolgot fejtett ki részletesebben. Mészöly előadásai tulajdonképpen Szinnyeinek a cáfolatát jelentették, a